



УДК: 5+130.123.1+37.013

ВИЩА ОСВІТА І РИМСЬКИЙ КЛУБ: МИНУЛЕ І МАЙБУТНЄ

Анатолій ПОХРЕСНИК

кандидат філософських наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу
теорії та методології природничої
й інженерної освіти Інституту вищої освіти
НАПН України

© Похресник А., 2014

Ключові слова: вища освіта, прогрес, екологічні проблеми, Римський клуб, глобалізм, глобальне мислення, межі зростання.

Розглянуто причини організації Римського клубу як незалежного зібрання кращих науковців і політиків світу. Указано на помилковість оцінки Римського клубу з радянських позицій. Клуб не можна односторонньо вважати рупором атлантизму. Досліджено кращі доповіді Римського клубу та вказано шляхи їх використання для підвищення якості вищої освіти України і виконання вимог Болонської декларації.



Актуальність і рівень дослідження проблеми. Вища освіта України сформувалася в умовах домінування Москви, хоч наприкінці існування Радянського Союзу вона мала формальну автономію, оскільки перебувала на теренах Української Радянської Соціалістичної Республіки, що входила в ООН з моменту його утворення, а пізніше мала індивідуальне місце і в ЮНЕСКО. Однак визначення вищих цілей, вибір номенклатури профілів підготовки фахівців, навіть управління значною частиною ВНЗ здійснювала Москва, адже українська вища освіта обслуговувала потреби всього радянського оборонного комплексу й мілітаризованої економіки, а не України, що не існувала як незалежний політичний суб'єкт. Подібна історична спадщина була і залишається значним гальмом перетворення в Україні успадкованого фрагмента цілісної радянської системи вищої освіти в автономний утвір, що під впливом зовнішніх чинників та внутрішніх імпульсів і потреб цілком успішно виконує роль головного прискорювача соціального та економічного поступу Вітчизни.

За роки незалежності було створено чимало планів удосконалення вищої школи, прийняті державні рішення, проголоше-

но рух до європейських стандартів підготовки фахівців та повноцінного входження в Європейській освітній і науковий простір на основі Болонської декларації та інших міжнародних документів, ратифікованих Україною ([4] та ін.). Це значно розширило світогляд освітян і керівників освіти, з'явилося розуміння необхідності сталого аналізу теорії і практики діяльності інших європейських держав у сфері освіти задля створення кращих проектів і планів національних змін. Останнім часом українські науковці, що цікавляться освітньою політикою й іншими темами, звернули увагу й на офіційні міжнародні організації – ООН, ЮНЕСКО, ОЕСР та ін. Та ми не можемо сказати те саме щодо дуже великої групи організацій, що не належать до урядових. У цій статті ми зосередимося на одній з них – Римському клубі. Наш вибір продиктований тим, що він належить до особливо цікавих потенційних об'єктів дослідження філософів України. Не тільки для фахівців із соціальної чи політичної філософії, а й філософії освіти. Раніше ця унікально ефективна організація, що значно вплинула на світогляд і думки населення всіх розвинених держав світу, не фігурувала у назвах дисертаційних досліджень (щонайбільше – в окремих статтях).

Мета дослідження. Застосуємо філософські та інші наукові закони для аналізу появи і розвитку Римського клубу, впливу його здобутків на країни Заходу, насамперед на вищу освіту. Оцінимо недостатньо використаний у вищій школі України доробок експертів Римського клубу. Встановимо особливості сучасного стану цієї неурядової організації та виконаємо прогноз її подальшого розвитку.

Виклад матеріалу. У принципі, було б помилкою стверджувати, що неурядові організації (чи об'єднання громадян «за інтересами») є винаходом другої половини ХХ ст., коли вони у розвинених країнах стали масовим явищем – одним із наслідків демократизації та децентралізації усе більшої кількості держав світу. Особливості поведінки людей уже з часів появи перших великих держав та імперій примушували шукати розуміння і розради в «гуртках за інтересами», що завжди конкурували один з одним за кандидатури нових adeptів (як сучасні секти і організаційні відділи політичних партій) і намагалися вижити в умовах урядових репресій. Цікаву інформацію з цього приводу нам

надають історики, які вивчають походження християнської та інших релігій, філософських та інших наукових учень.

Новітнім прикладом самоорганізації науковців, що зазвичай належать до індивідуалістів, а не колективістів, є саме Римський клуб ([1; 11]). Імпульсом до його появи стало поєднання прискорення прогресу людства в космічних дослідженнях з вражаючим збільшенням кількості екологічних катастроф, зокрема, вмирання життя у забруднених водоймах Європи і Північної Америки, численні катастрофи гігантських танкерів з розливом нафти. Окремі науковці чудово усвідомили, що політ Ю. Гагаріна і вже дуже близьке досягнення Місяця американцями мали наслідком, беручи загалом, лише підвищення забруднення не тільки поверхні Землі, а й її космічних околиць.

До конкретного початку роботи цієї міжнародної громадської організації призвело поєднання ідей чи не кращого у ХХ ст. італійського менеджера-промисловця Ауреліо Печчеї та організаційних ресурсів одного з вищих керівників ОЕСР – Олександра Кінга. 6 і 7 квітня 1968 р. вони зібрали першу нараду 30 провідних представників світової політичної, фінансової, культурної та наукової еліти (пізніше склад був збільшений до 100 осіб, серед яких не бракувало професорів кращих університетів). Місцем засідань обрали історичну будівлю в Римі, де колись збиралися члени тогочасної національної «академії наук» (академія Деї Лінчеї), що й зумовило остаточну назву – «Римський клуб».

Долаючи перші й доволі несподівані організаційні труднощі (про них та інші події написав сам А. Печчеї [10]), Римський клуб затвердив статут, обрав керівні органи і твердо визначився з головним своїм завданням – зробити все можливе для зміни ставлення до виникнення глобальних загроз для всього людства не тільки керівників провідних держав, а й освітньо-наукової громадськості, за можливості – загалу населення планети. Ішлося про усвідомлення виникнення низки загальнопланетних проблем, яких не вирішити локальними зусиллями навіть у тому разі, коли одна окрема держава робить усе можливе для зменшення забруднень довкілля і намагається повернути національну латочку біосфери у нормальний стан.

Досить швидко сформувалося словосполучення «глобальна проблематика» і «гло-

бальне мислення». У словниках поширені такі визначення: «**Глобальне мислення** – це якісна характеристика мислення, здатного переробляти величезний обсяг інформації про широкомасштабні проблеми світу, країни або народу. Це мислення широкими категоріями, системне, прогнозне, цілісне. Людина глобального мислення охоплює проблему в цілому, в усіх її зв'язках і залежностях, і вирішує її, сприяючи подальшому духовному, соціальному або економічному розвитку й самовдосконаленню народів, держав, великих людських спільнот. Люди із глобальним мисленням спроможні мислити планетарно. Воно особливо потрібне у сфері науки, політики й управління. Цю якість мислення можна формувати вже в школі, особливо на уроках гуманітарного циклу дисциплін» [12].

До цих помітно завищених вимог додамо тільки одне принципове зауваження: для вирішення глобальної проблематики через поширення глобального мислення необхідне загальне визнання того, що всепланетні проблеми і комплекс загальнолюдських цінностей мають переважати будь-які інші локальні (чи навіть ширші) пріоритети й стати основою досягнення глобальної безпеки і високої якості життя всіх народів Землі.

У єдиній віднайденій нами філософській статті про Римський клуб аспірантка Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України Т. В. Кремень акцентує важливу для кращого розуміння діяльності Римського клубу обставину – комплекс принципів:

«Клуб декларує такі принципи своєї діяльності:

- глобальне бачення питань, що досліджуються, з врахуванням зростаючої взаємозалежності всіх країн та народів світу, формування єдиної світової системи, для існування та розвитку якої необхідно загальними зусиллями вирішити ряд проблем, які не піддаються вирішенню на приватному, локальному рівні;

- холістичний підхід, взаємозв'язаний розгляд різноманітних проблем – політичних, культурних, соціальних, економічних, технологічних, екологічних, психологічних, кожна з яких так співвідноситься з іншими, що очевидне на перший погляд рішення однієї з них не може не відбитися на рішенні інших, з більшістю випадків ускладнюючи їхнє вирішення;

- концентрація уваги на довгострокових проблемах, яким частіше за все сьогодні не приділяють відповідної уваги, що являє собою величезну небезпеку для майбутнього людства» [7, с. 128].

Життєвий досвід А. Печчеї, на очах якого розгоралося полум'я Другої світової війни й пізніше виникло її «холодне» продовження через непоступливість керівників блоків капіталістичних та соціалістичних держав, свідчив про особливу складність донесення до вух і голів еліти планети очевидно неприємних для них свідчень того, що й вони істотно причетні до світових екологічних та інших негараздів. Керівництво і склад Римського клубу відмовилося від формування різного обсягу декларацій чи звернень «до керівників». Вирішили створювати високоякісні тематичні доповіді з широким авторством кращих науковців світу, скеровані Римському клубу. Щорічні конференції давали змогу представити і, у разі потреби, поліпшити результат. Надалі вони пропонували ЗМІ, науковцям і керівним колам держав ці розлогі документи як плід вільної й цілковито незаангажованої творчості визнаних удома і на всій планеті кращих мислителів, «Соломонів» нашого часу (серед них і відомий українець – Б. Гаврилишин [6]). Керівництво Римського клубу ж перебувало у позиції арбітра, що фінансує дослідження, оцінює наукову якість виконаного, але не вводить якісь керівні вказівки і нічим не обмежує повну наукову свободу дослідників. Це необхідно ще й тому, що окремі позиції доповідей не мають одноголосної підтримки інших авторів, включаючи й керівництво Клубу.

«Вільне плавання» Римського клубу розпочалося в 1968 році й триває й досі. Після смерті А. Печчеї в 1984 р. була організована ротація керівників. У даний момент лідерство доручено відомому німецькому досліднику Е. фон Вайцеккеру, що вславився після появи з його участю незвичайної доповіді 1997 р. [2]. Книга дуже сподобалася – більше ЗМІ і широким читачам, адже стиль викладу був орієнтований саме на них, а також на дрібних і середніх підприємців, захищених у виробничтві засобів збереження енергетичних та інших ресурсів.

Ми вважаємо цікавим для філософів та представників інших наук питання про генезу Римського клубу як особливого суб'єкта, витвору сучасної інтелектуальної еліти. Аналіз діяльності людей свідчить

про те, що дуже рідко і на «рівному місці» виникає щось таке нове, що набагато випереджає свій час. Зазвичай це «щось» обов'язково продовжує якусь помітну чи приховану тенденцію, хоч і справді може набагато перевершувати все попереднє. Ось і Римський клуб виник у відповідь на реальну потребу всього людства в самопорятунку, що й становить, на наш погляд, його видатну особливість.

Якщо якась інновація відбувається в технічній чи іншій подібній сфері, то її початковий варіант відзначається граничним примітивізмом і пізніше обов'язково відбувається більш або менш тривалий прогрес із заміною менш досконалих виробів ефективнішими. Так відбувалося з літаками, автомобілями, електронно-обчислювальними машинами, мобільними телефонами. Ритм удосконалення змінний, адже спочатку все відбувається повільно аж до моменту концентрації особливо великих ресурсів на стадії досягнення певної досконалості. Гроші і кадри роблять свою справу – виріб дешевшає і краще виконує своє призначення, що й приваблює масового споживача. Пізніше ж неминуче вичерпується застосовність закладеної в нього ідеї й надалі вдосконалення неістотні та другорядні.

Це загальне правило не можна застосувати до Римського клубу, що також є інновацією в інтелектуальній сфері, адже він виявився «засобом мислення» і був винайдений для найбільш успішного аналізу світових проблем і пошуків якомога раціональніших та реальніших шляхів їх вирішення. З точки зору філософії, він також пройшов шлях розвитку, але для широкого загалу початки виявилися непогано прихованими, адже широка публіка була вражена тими доповідями, що презентувалися майже одразу після 1968 р. Не було періоду навчання і вдосконалення залучених осіб – вони життям, освітою і роботою вже були підготовлені для глобального мислення. Вони ж бо були найкращі на планеті.

Тут доцільно висловити критичне зауваження щодо загальної політичної оцінки всієї скерованості Римського клубу з часу його заснування і до початку ХХІ ст., яку запропонувала українським читачам Т. В. Кремень:

«Основні установки доповідей Римського клубу проаналізовані в західній літературі. Перш за все за своєю методологією ці доповіді є виразом жорсткого позити-

візму – філософії науки часів класичного («дикого») капіталізму. Це означає, що розгляд суспільних проблем проводиться повністю незалежно від етичних цінностей, від моральних норм та обмежень.

...Дослідження Римського клубу засновані на практично повному запереченні значення «глибоких цілей та завдань у житті людини і людства». А якщо і розуміються цілі та ідеали людства, то висувається пропозиція про створення нового світового політичного інституту, «глобальної гомеостатичної системи». Вона недвозначно затверджує ідеали американського образу життя – специфічні цінності меншини.

Безумовно, проекти Римського клубу і подібні їм моделі завдані та вирішені в контексті концепції мондіалізму. Мондіалізм (або глобалізм) – це те, що реалізується в дійсності над-політика, за якою стоять конкретні організації та люди. Мондіалізм суперечить «традиційним» етнічним та соціокультурним поглядам та спрямований проти них.

...Радикальний мондіалізм – заперечення суверенітету народів над їхніми територіями і ресурсами. Це стало причиною важливого зрушення в уяві про право. Ті сили, що володіли економічною і військовою силою для того, щоб формулювати принципи «нового світового порядку», за суттю оголосили своє право володіння і розпорядження всіма ресурсами світу. Це настільки увійшло в свідомість, що практично ніхто з впливових сил не ставив під сумнів, наприклад, право Заходу «покарати» Ірак, який поставив під загрозу рівновагу цін на нафту. Захід відкрито намагається уникнути ризику «розбазарювання» сировини в національних «квартирах» [2, с. 130, 131].

Загалом у своїй статті Т. В. Кремень оцінює Римський клуб як продукт атлантизму і добре керований (утім, без уточнення – ким саме) орган світового поширення ідеї неможливості справедливого і рівноправного розподілу благ і наявних ресурсів. На цій основі пропонується створення якогось Світового уряду, що повинен ліквідувати національні суверенітети і забезпечити «всепланетний гомеостаз».

На нашу думку, ця оцінка справедлива тільки частково, адже ґрунтується не на аналізі всіх (десятків) доповідей, а переважно на публіцистичних «пояснювальних» публікаціях окремих експертів Римського клубу – С. Хантінгтона, Е. Янча, Ф. Фукуями й

кількох інших. Ці вчені й справді полемічно загострювали те, що виважено та з віялою пропозицій висловлювали ті сотні інших експертів, що за 40 з гаком років брали участь у діяльності Римського клубу.

З чим можна погодитися – так це з іменником «атлантизм». І справді, у момент створення Римського клубу активну участь у його появі відіграла не Організація Об'єднаних Націй, а ОЕСР. До того ж, А. Печчеї та О. Кінг вимушені були залучати експертів насамперед і переважно з країн Заходу. Різні континенти не могли бути представлені рівномірно, адже у країнах третього світу важко було розшукати десятки осіб зі сформованим глобальним мисленням. Навіть Схід, на нашу думку, став набирати ваги у Клубі далеко не одразу.

Незаперечно, думка Т. В. Кремень про переважно «західне» спрямування праць Римського клубу цілком припустима. Однак концентрація на ідеї Світового уряду ми можемо пояснити не мало гуманними підходами західних експертів та їх надмірною пошаною до раціональності, а відсутністю – з їх точки зору і знань – наукових і технологічних засобів повного забезпечення для всього населення Землі стандартів не тільки американського, а й більш скромного європейського буття.

Саме відчуття безпомічності й примушувало пропонувати жорстке глобальне управління з перспективою карткової системи для всієї планети. Згадана книга за участю Е. фон Вайцзеккера тому й викликала ентузіазм і певне полегшення, що її автори відкрили реальні перспективи вирішення хоча б частини сучасних соціальних, економічних та інших проблем. На нашу думку, вона значно оптимістичніша від другої великої доповіді групи футурологів під керівництвом Д. Медоуза з однозначною за змістом назвою «Поza межами зростання» [8]. Зазначимо, що це була вже друга доповідь цієї групи. Вона виявилася «не на часі» своїм песимізмом і браком позитивних пропозицій. Не випадково доповідь 1992 року справила незрівнянно менший вплив на еліту світу, якщо порівнювати її з чудовою доповіддю 1972 року [9].

Щойно ужиті слова «еліта світу» потребують уточнення. Воно полягає у тому, що майже цілковито вони відносяться до керівників, політиків, науковців, освітян, журналістів і населення розвинених держав світу, але не до СРСР. В умовах «хо-

лодної війни» радянські керівники не могли дозволити студентам ВНЗ знайомитися з кращими науковими працями планети, що поширювали не комуністичне, а глобальне мислення. Нам усім довелося чекати розпаду СРСР, аби студенти провідних російських, українських та інших університетів отримали в руки книгу, що була створена в 1972 році. Книгу, яку глибоко вивчала абсолютна більшість тих студентів планети, фахова компетентність яких вимагала ознайомлення з точним науковим аналізом стану світу в 1972 році й багатьма варіантами його розвитку в подальшому. Значимо, прогнози справдилися з мінімальними відхиленнями (саме тому й назва доповіді 1992 р. така песимістична).

Зі щойно викладеного випливає невтішний висновок – наша вища школа, ігноруючи науково-аналітичні досягнення Римського клубу, звужує можливості для формування у студентів багатьох спеціальностей важливого комплексу з критичного і глобального мислення. Студентам лишаються невідомими чудові праці, створені із залученням останніх за часом появи відкриттів багатьох сучасних наук щодо вивчення соціального, економічного, політичного, культурного та науково-освітнього сьогодення з метою точнішого прогнозування майбутнього.

Саме тому ми не можемо підтримати рекомендацію Т. В. Кремень наступного плану: «Очевидно, що роботи Римського клубу, незважаючи на ряд позитивних моментів, мають на меті приховування кризи розвитку сучасної системи капіталізму на Заході шляхом надмірного підкреслення самих глобальних проблем розвитку людства та їхніх наслідків, уникаючи безперечно необхідного в аналізі глобальних проблем освітлення причин появи цих проблем та їхнього жорсткого прояву» [7, с. 136].

Вона була обмежено доцільною ще в момент своєї появи в 2001 році, а в подальшому втрачала застосовність не тільки через нові акценти в діяльності Римського клубу, а й через появу перших ноотехнологій – екологічно безпечних засобів життєзабезпечення (їх відкрила і досліджує наукова група К. В. Корсака [5; 6]). Саме вони створюють реальну перспективу сталого розвитку людства навіть у тому разі, коли не буде Світового уряду для розподілення карток на їжу й предмети спожив-

вання разом дозволами для жінок на одну вагітність.

Нещодавно вийшла чергова наукова доповідь Римського клубу, створена норвезьким учасником уже згаданої групи Д. Медоуза Й. Роджерсом [13]. У книзі він аж ніяк не заперечує той факт, що збереження людьми індустріальних виробництв та посилення конфронтацій і справді може закінчитися тим, що 2052 року «на Землі не буде людей». Та опрацювання пропозицій запрошених ним 66 провідних експертів з питань економіки, соціології та інших наук дало змогу сформулювати оптимістичне бачення найближчого майбутнього. При-

наймі на найближчі десять років. Е. фон Вайцеккер запропонував узаві світу докорінно переглянути варіант попередньої книги, з більш радикальними пропозиціями уникнення негараздів у майбутньому (Factor Five, Climate, Globalization and Democracy).

Ці факти ще раз підкреслюють користь значно глибшого вивчення студентами України наукових праць Римського клубу. На наш погляд, подібні знання сприятимуть досягненню головної мети Болонського процесу – приєднання України до європейського простору наукових досліджень і вищої освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Березин А.** Прошло ли человечество точку невозврата? [Электронный ресурс] / А. Березин. – Режим доступа : (<http://compulenta.computerra.ru/chelovek/antropologiya/681754/>. 24 мая 2012 г.)
2. **Вайцеккер Э.** Фактор четыре. Затрат – половина, отдача – двойная. Новый доклад Римскому клубу / Вайцеккер Э., Ловинс Э., Ловинс Л. – М. : Academia, 2000. – 400 с.
3. **Гаврилишин Б.** Ситуация в Украине наигрша з 1980-го року [Електронний ресурс] / Б. Гаврилишин. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/07/18/6969085/?attempt=1>; 12 липня 2012
4. Збірка договорів Ради Європи. Українська версія. – К. : Парламентське видавництво, 2000. – 654 с.
5. **Корсак К. В.** Сучасна точка біфуркації світової науки і перспективи глобального майбутнього / К. В. Корсак // Вища освіта України. – 2013. – № 1. – С. 30–35.
6. **Корсак К. В.** Нооглосарій як засіб позитивізації майбутнього й нових цілей вищої освіти / К. В. Корсак, Ю. К. Корсак // Вища освіта України. – 2014. – №2. – С. 42–47.
7. **Кремень Т. В.** Історія створення, цілі та завдання Римського клубу / Т. В. Кремень // Практична філософія. – 2001. – № 3 (4). – С. 126–136.
8. **Медоуз Д. Х.** За пределами роста / Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рандерс И. – М. : Прогресс, Пангея, 1994. – 304 с.
9. **Медоуз Д. Х.** и др. Пределы роста / [Медоуз Д. Х., Медоуз Д. Л., Рандерс И., Беренс В.]. – М. : МГУ, 1991. – 207 с.
10. **Печчеи А.** Человеческие качества / А. Печчеи. – М. : Прогресс, 1985. – 312 с.
11. Римский клуб / сост. Д. М. Гвишиани, А. И. Колчин, Е. В. Нетесова, А. А. Сейтов. – М. : УРСС, 1997. – 384 с.
12. URL : <http://didacts.ru/dictionary/1010/word/globalnoe-myshlenie>
13. **Randers J.** 2052. A Global Forecast for the Next Forty Years / J. Randers. – Chelsea Green, 2012. – 416 p.

REFERENCES

1. **Berezin A.** Has the humanity overcome a point of no return? [Electronic resource] / A. Berezin. – URL : <http://compulenta.computerra.ru/chelovek/antropologiya/681754/>. 24. 05. 2012
2. **Weizsacker E. Von.** Factor 4. Cost – half, benefit – double. New report to the Club of Rome / Weizsacker E. von, Lovins E., Lovins L. – M. : Academia, 2000. – 400 p.
3. **Havrylyshyn B.** Situation in Ukraine is the worst since 1980 [Electronic resource] / B. Havrylyshyn. – URL : <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/07/18/6969085/?attempt=1>; July, 12, 2012
4. Collection of agreements of the European Council. Ukrainian version. – K. : Parlamentske vydavnytstvo, 2000. – 654 p.
5. **Korsak K. V.** Modern point of bifurcation for modern science and perspectives for the global future / K.V. Korsak // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2013. – № 1. – P. 30–35.
6. **Korsak K. V.** Nooglossary as the means of positivation for the future and new objectives for higher education / K. V. Korsak, Yu. K. Korsak // Vyshcha osvita Ukrainy. – 2014. – №2. – S. 42–47.
7. **Kremen T. V.** History of foundation, objectives and tasks for Club of Rome / T. V. Kremen // Praktychna filosofiiia. – 2001. – №3 (4). – P. 126–136.
8. **Medows D. X.** Beyond the limits to Growth / Medows D. X., Medows D. L., Randers J., Berens V. – M. : Progress, Pangeia, 1994. – 304 p.
9. **Medows D. X.** and col. Limits to Growth. / D. X. Medows. – M. : MSU, 1991. – 207 p.
10. **Pechei A.** Human qualities / A. Pechei. – M. : Progress, 1985. – 312 p.
11. Club of Rome / Compilers D. M. Gvishiani, A. I. Kolchyn, E. V. Netesova, A. A. Seitov. – M. : URSS, 1997. – 384 p.
12. URL : <http://didacts.ru/dictionary/1010/word/globalnoe-myshlenie>
13. **Randers J.** 2052. A Global Forecast for the Next Forty Years / J. Randers. – Chelsea Green, 2012. – 416 p.